

Розділ I. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.12

О.М. Литвиное

**"ЗАКРИТЕ СУСПІЛЬСТВО" ТА "ВІДКРИТЕ
СУСПІЛЬСТВО": СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ
РОЗДУМУВАННЯ ПРО КУЛЬТУРНО-ЗВИЧАЄВІ
ПІДМУРКИ ПРАВОРОЗУМІННЯ ТА ПРАВОВОЇ
КУЛЬТУРИ, АБО ПРО ТЕ, ЯК ПОЧУТИ СЛОВА ПОЕТА**

*Найвище право – жить відверто...
(Іван Низовий)*

Статтю присвячено висвітленню глибинних культурних основ буття людини та формам об'єднання, які в соціально-правовій термінології отримали визначення "закрите суспільство" та "відкрите суспільство", де відбито загальний стан розвитку суспільних відносин: у першому випадку – з переважанням примітивних способів їх регулювання, що сягають аж архаїчних часів, у другому – способів раціональних, що створені культурою в процесі зростання значущості окремої особистості. На прикладі міркувань відомого українського поета І. Низового (1942-2011) зроблено спробу осмислити художньо-інтенціональний "зріз" процесу еволюції людства від першої форми до другої і як об'єктивний показник – значення в ньому права.

Ключові слова: *"закрите суспільство", "відкрите суспільство", звичай, право, культура, Старий Заповіт, Новий Заповіт, "природний стан"*.

Статья посвящена освещению глубинных культурных основ бытия человека и формам объединения, которые в социально-правовой терминологии получили определение "закрытое общество" и "открытое общество", где отражено общее состояние развития общественных отношений: в первом случае – с превалированием примитивных способов их регулирования, которые восходят к архаическим временам, во втором – способов рациональных, созданных культурой в процессе возрастания

значения отдельной личности. На примере размышлений известного украинского поэта И. Низового (1942-2011) предпринята попытка осмыслить художественно-интенциональный "срез" процесса эволюции человечества от первой формы ко второй и как объективный показатель – значение в нем права.

Ключевые слова: *"закритое общество", "открытое общество", обычай, право, культура, Старый Завет, Новый Завет, "естественное состояние"*.

The article is devoted to the interpretation of deep cultural foundations of person's being and forms of unions that in social and legal terminology have received the definition "closed society" and "open society", where the general state of development of public relations is reflected: in the first case – with prevailing of primitive methods of their regulation which go back to the archaic times, in the second – rational methods which were created by culture in the process of growth of significance of individuals. On the example of thoughts of famous Ukrainian poet I. Nizoviy (1942-2011) it is made an attempt to understand the artistic and intentional "cut" of the process of evolution of mankind from the first form to the second and as an objective index – the meaning of law in it.

Key words: *"closed society", "open society", custom, law, culture, the Old Testament, the New Testament, "natural condition"*.

Бурхливі події 2011 року у країнах, які в комунікативних умовах сучасного світу є не такими вже й далекими від України, досить яскраво висвітлюють те зіткнення тенденцій розвитку людства, яке можна назвати боротьбою "нового" зі "старим", "майбутнього" з "минулим", "свободи" з "неволею", "народу" з "антинародною владою", "демократії" з "недемократичним устроєм" тощо. Мається на увазі насамперед "арабська весна", яка вразила весь світ тим, що відбулося в Тунісі, Йємені та Єгипті, а особливо в Лівії. "Особливо" тому, що умови життя населення в цій країні були майже такими, які уявляла собі буденна свідомість колишньої радянської людини про комунізм: насамперед життя не в голоді і достатку, а ще й безліч пільг та безкоштовних (тобто за рахунок держави) послуг, включаючи лікування та освіту (причому освіту будь-де, за кордоном теж). Але ж вибухнуло, підтверджуючи відому біблейську сентенцію: "Не хлібом єдиним жива людина". До речі, багато чого християнського як загальнолюського продемонстрували ці мусульманські країни, насамперед прагнення рівності та звичайної гідності. Та й самі християнські (європейські) країни подали на суд людства вельми цікаву виставу з назвою "Чи всі народи та держави здатні витримати вантаж свободи та демократії?",

не розраховувши свої сили та можливості у вимірюванні співвідношення прав і свобод як можливостей та відповідальності, нарешті як праці та відпочинку або напруження та релаксації (маємо на увазі, звичайно, Грецію). Як удається, і перший, і другий приклад перебігу подій має досить повчальний для нас аспект, пов'язаний насамперед з осмисленням та опануванням тих можливостей, які надає людині і народові свобода - з одного боку, та, відповідно, відповідальності за певні дії, які вчиняє людина або народ в цілому, - з іншого боку. Оскільки ж весь комплекс проблем, що витікає з такої постановки питання, розглянути в одній статті не є можливим, тому зупинимося на тому аспекті, який витікає з термінів ("терміно-понять" за П.М. Рабіновичем), що їх винесено в назву цієї короткої розвідки.

Актуальність теми даної статті можна обґрунтувати з багатьох сторін, втім головною є, як удається, спроба осмислити роль, значення та вагу фактору особистісного впливу на політико-правову реальність через систему організації суспільного життя в умовах подолання простих (примітивних) його форм та засобів, що в культурно-історичному плані значною мірою відбивають поняття "закрите суспільство" та "відкрите суспільство".

Різні аспекти таких проблем обговорювалися й обговорюються у вітчизняній правознавчій літературі, де за роки незалежності відбулося досить багато дискусій, у тому числі й з приводу, на який вказано. У відомих працях провідних науковців-юристів, у тому числі і філософів права, О.О. Бандури¹, Ю.Г. Барабаша², О.В. Гришук³, М.М. Гуренко-Вайцман⁴, А.А. Козловського⁵, М.І. Козюбри⁶, О.М. Костенка⁷

¹ Див.: Бандура О.О. Правознавство у системі наукового знання: Аксиологічно-гносеологічний підхід. - К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010; ін.

² Див.: Барабаш Ю.Г. Двадцять років незалежного поступу: втіма від демократії чи утвердження нового конституційного проекту? // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2011. - № 1 (січень). - С. 5-13; ін.

³ Див.: Гришук О.В. Людська гідність у праві: філософські проблеми. - К.: Атика, 2007; ін.

⁴ Див.: Гуренко М.М. Розвиток політико-правової думки про гарантії прав і свобод людини та громадянина. - К.: Логос, 2002; ін.

⁵ Див.: Козловський А.А. Право як пізнання. Вступ до гносеології права. - Чернівці: Рута, 1999; ін.

⁶ Див.: Козюбра М. Конституційний ідеалізм та конституційний нігілізм як прояви дефіциту правової культури // Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки. - К.: Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2006. - Т. 53. - С. 3-7; ін.

⁷ Див.: Костенко О.М. Культура і закон - у протидії злу. - К.: Атика, 2008; ін.

С.І. Максимова¹, І.В. Сліденка², О.В. Петришина³, П.М. Рабіновича⁴, В.М. Селиванова⁵ О.В. Скрипнюка⁶. В.Я. Тація⁷, М.В. Цвіка⁸ та ін., але в контексті особливостей цих процесів у "закритому" та "відкритому" суспільстві, де значне місце належить феноменологічній складовій в антропологічному ракурсі ці проблеми не розглядалися, що зумовлює *новизну* постановки проблеми.

Загальний стан суспільства має динамічний характер, але налічує й сталі показники, які мають різний ступінь інституалізації або зовсім не інституалізовані. Базові матеріальні стосунки між людьми набували культурних форм разом із ускладненням соціальної взаємодії, залишаючись разом із тим по суті проявом функцій біологічних. Людина, яка опинилася в ситуації поза суспільством або в ситуації екстремальної часто вимушена повертатися до примітивних, на тваринному рівні способів взаємодії з оточуючим середовищем. Але не тільки ситуації незвичні, поза меж створеного людиною культурного і впорядкованого світу провокують людину на дії, які руйнують цю культурну впорядкованість. У самій цій упорядкованості, однак, маємо також значну складову базових та історично попередніх більш примітивних відносно динаміки культурного розвитку людства принципів, устоїв, основ. У західній соціологічній, політологічній

¹ Див.: Максимов С.І. Правовая реальность: опыт философского осмысления. - Х.: Право, 2002. - С. 304-319; ін.

² Див.: Сліденко І. Проблеми співвідношення юридичної і фактичної Конституції України з позицій світового конституційного виміру // Конституція і конституціоналізм в Україні: вибіркові проблеми. Збірник наукових праць членів Товариства конституційного права з нагоди десятої річниці Конституції України, Конституційного Суду України та самого Товариства / Відп. ред. проф. Мартиненко П.Ф. та доц. Кампо В.М. - К.: "Купріянова", 2007. - С. 9-32; ін.

³ Див.: Петришин О. Право як соціально-юридичне явище: до постановки проблеми // Вісник Академії правових наук України. - 2007. - № 4 (51). - С. 3-18; ін.

⁴ Див.: Рабінович П.М. Верховенство права з позицій європейсько-міжнародного та українсько-конституційного судочинства // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2006. - № 3 (53). - С. 12-14; ін.

⁵ Див.: Селиванов В.М. Право і влада в суверенній Україні: методологічні аспекти. - К.: Видавничий дом "Ін Юре", 2002.

⁶ Див.: Скрипнюк О.В. Демократія: Україна і світовий вимір (концепції, моделі та суспільна практика). - К.: Логос, 2006; ін.

⁷ Див.: Тація В. Людина і правова держава: проблеми взаємовідносин і взаємодії // Вісник Академії правових наук України. - 2008. - № 2 (53). - С. 3-12; ін.

⁸ Див.: Цвик М. Правопонимание (значение повторяемости общественных отношений для его исследования) // Право України. - 2011. - № 1. - С. 38-44; ін.

та філософській думці цю динаміку відбито у поняттях "закрите суспільство" та "відкрите суспільство", які набули особливої ваги після публікації у 1945 році фундаментальної праці австро-британського філософа Карла Раймунда Поппера "Відкрите суспільство та його вороги". Сам К. Поппер зазначав, що ці терміни він запозичив у видатного французького філософа початку XX століття Анрі Бергсона з його дослідження "Два джерела моралі та релігії". До речі, А. Бергсон є лауреатом Нобелівської премії, він не єдиний філософ-лауреат, але єдиний, хто отримав її за філософські твори (філософи-екзистенціалісти А. Камю і Ж.-П. Сартр отримали її за художні твори, Б. Рассел - лауреат премії миру).

К. Поппер зазначає, що його тлумачення цих термінів суттєво відрізняються від бергсонівського зважаючи на фундаментальні розбіжності "в трактовці майже кожної філософської проблеми"¹, хоча є і щось загальне, те, що насамперед витікає з його визначення "закритого суспільства" як такого, що тільки "виходить з рук природи"². Тут А. Бергсон проводить аналогію з мурашником, оскільки це є суспільство, "члени якого тісно пов'язані між собою, байдужі до інших людей, завжди готові до нападу або оборони"³. Правда, це "мурашник" істот, які мають розум і моральний обов'язок. Філософ показує складні взаємовідносини між ними: обов'язок укорінений в інстинкті, але цей інстинкт є особливим, потенціальним, таким, що підпадає під вплив мінливості розуму і тому є подібним мові - говорити є природним, хоча ніщо ані в словникові, ані в синтаксису не виходить з природи. Складність взаємодії розуму та інстинкту породжує досить складну діалектику свободи та необхідності, втілену в обов'язку, який у свою чергу формує правила соціальної поведінки. Людина з надбаннями цивілізаційного розвитку набуває й великої кількості знань і навичок, втім, звертає увагу Бергсон, "природне значною мірою є покритим придбаним, але воно зберігається майже незмінним із століття в століття"⁴, а до того ж навички і знання не успадковуються. Він говорить про постійне прагнення до спрощення,

¹ Див.: Поппер К. Открытое общество и его враги. Т.1: Чары Платона; Т.2: Время лжепророков: Гегель, Маркс и другие оракулы / Пер. с англ. - К.: Ника-Центр, 2005. - С. 458.

² Див.: Бергсон А. Два источника морали и религии / Пер. с фр., послесловие и примечание А.Б. Гофмана. - М.: "Канон", 1994. - С.288.

³ Див.: Там само. - С. 288.

⁴ Див.: Там само. - С. 29.

закритості та зменшення, до яких спонукає людину інстинкт, якщо він не долається знанням, тобто розумом. І якщо вважати, що в основі морального обов'язку лежить суспільна вимога, то йдеться про суспільство закрите, якому притаманні невеликі угруповання, в які включають одних людей і з яких виключають інших. І стосовно існування в такому суспільстві проводиться аналогія зі станом війни, коли вбивство, грабінництво, віроломство, шахрайство, обман стають не тільки тим, що дозволяється, а й тим, за що отримують винагороду¹. Іншими словами, додамо ми, йдеться про втрату людиною суто людських, тобто культурних якостей і про повернення її у природний стан "війни всіх проти всіх", як то у Т. Гоббса, тільки "військовою одиницею" виступає не один індивід, а якесь угруповання, хоч і невелике. Таким чином ми можемо констатувати наявність принципового збігу характеристик "закритого суспільства" у тлумаченні А. Бергсона, а також, як побачимо, і в К. Поппера та деяких інших мислителів ХХ століття з "природним станом" ("додержавним", "догромадянським" станом) в теоріях природного права XVII - XVIII століть. Цей постійний тиск інстинктивного, тваринного в людині на його культурний тобто розумний шар стримується - коли більш вдало, коли менш - тими знаннями і навичками, які й відрізняють людину від "братів своїх менших". Але крім внутрішнього морального обов'язку значну роль відіграють й зовнішні правила різного ступеню розповсюдження та впливу - аж до загальнообов'язкових, які є переважно правом.

Однак, не слід забувати (і це доводить наш повсякденний досвід), що "традиційне суспільство" має колосальні переваги перед суспільством "відкритим". Крім особистого зиску слідування інстинктам та намагань захоплення найбільшої можливої частки ресурсів та продуктів, у тому числі й результатів чужої праці, є переваги дій у певному угрупованні, особливо якщо воно належним чином організоване і наближене до владних структур на будь-якому рівні. Але це переваги, які можна порівняти з перевагами озброєного розбійника, який грабує на великій дорозі мирного мешканця: позитиву в суспільне життя сучасної громади такі дії не привносять, і їх значною мірою в різні часи було винесено за межі культурного співіснування в якості правопорушень або злочинів. Однак частина таких дій залишається в колі таких, що не караються, оскільки в суспільстві може не

¹ Див.: Бергсон А. Два источника морали и религии / Пер. с фр., послесловие и примечание А.Б. Гофмана. - М.: "Канон", 1994. - С.30-31.

бути правового ресурсу для виведення їх за це коло (або загальний рівень криміналізації життя – як то споглядаємо в нашому суспільстві – примушує примирятися з таким станом речей заради особистої безпеки). Є й такі, які формально підлягають покаранню або хоча б моральному осуду, але в силу певних причин, у тому числі й традицій спілкування в тій чи іншій спільноті, досить широко розповсюджені і навіть відіграють вирішальну роль у вирішенні окремих питань та проблем. Такі принципи та дії є "родом" з "традиційного суспільства" або "природного" чи "догромадянського" стану, вони витікають з аналогічних у рої бджіл, мурашнику, групи бобрів, зграї вовків. Більш високий ступінь організованості в людському суспільстві, в якому вже є елементи культури, відбиттям такого впливу є структурування соціальної ієрархії за найпростішим (примітивним) принципом кровно-родинних зв'язків. Домінування цього принципу свідчить про доволі низький ступінь раціональної складової, або, іншими словами, нерозумності таких дій у відношенні до перспектив розвитку такої спільноти, оскільки пригніченим залишається творчий потенціал великої кількості людей, вимушених залишати його невикористаним¹. Звуження функціональних можливостей з причин неадекватної оцінки потенціалу окремих індивідів, позбавлення можливості проявів та взагалі їхнього творчого розвитку стають вагомими причинами стагнації таких суспільств, в яких є умови для відродження принципів життя "традиційного суспільства" або зграї вовків. У сучасному світі ж, за умов усе більшої обмеженості природних ресурсів, це дає негативні результати в усе більших масштабах, відроджуючи соціальні атавізми, які вже винесено за межі культури, тобто "виносячи на поверхню" суспільного життя злочинні форми взаємодії: тваринне перемагає в людині, повертаючи її в "природний стан", де діє той знаменитий принцип *Homo homini lupus* – "людина людині вовк".

А. Бергсон говорить про наявність правил і в організованих тваринних спільнотах, але кожне з них є інстинктивним на відміну від

¹ Згадується, наприклад, вислів героя А. Папанова у фільмі "Холодне літо п'ядесять третього" (остання роль видатного актора): "Хочеться власть поработать...". І сьогодні рудименти звірячого ГУЛАГу тиснуть на суспільне життя пострадянських країн (за виключенням країн Балтії, але й там не все просто в цьому аспекті). У нашій країні про це свідчать надто численні приклади призначення на посади, причому часто вельми високого рангу, родичів, друзів тощо керівників країни або окремих регіонів без урахування особистих професійних та моральних якостей таких кандидатів.

суспільної організації людей, де природною є взагалі необхідність правила. Йдеться про занурення правила, точніше буде сказати ідеї правила в інстинктивну сферу, але мінливість людської спільноти таку ідею робить потенцією інстинкту і французький філософ результат такої потенціальності вбачає у тому, що "мораль людського суспільства у дійсності подібна його мові", яка, втім, є "продуктом звичаю"¹. Ми ж додамо, що останній пронизує всі форми культурних проявів людського життя як стрижень, що акумулював її творчі інтенції на різних стадіях розвитку, і тому думка Бергсона про нерозлучність пари "інстинктивного суспільства" та "розумного суспільства" поширює значення звичаю на більш широке коло відносин. Відразу ж слід зауважити, що термінологія, яку використовує видатний французький мислитель, є напевне варіативною стосовно головної думки щодо культурної домінанти розвитку людства: "інстинктивне", "традиційне" чи "закрите" суспільство через подолання окремими індивідами стану мурах або вовків намагаються створити "розумне" або "відкрите" суспільство людей, тобто істот вільних. Невільність та страх розвертає людину знов до примітивних витоків її буття, такий стан, як зазначали мислителі доби Просвітництва, придушує волю людини і породжує найбільш небезпечний тип злочинця - хитрого й підступного (на що звертає увагу знаний російський філософ права Е.Ю. Соловйов²). Добровільне, а точніше неусвідомлене ототожнення індивіда із загальним, в якому він існує, є природною ознакою архаїчного суспільства, а тому, коли в історії відбулося поступове виокремлення індивідуальної свідомості (у європейській культурі спочатку як індивіда видатного - за часів Відродження, а потім індивіда кожного - це вже здобуток Нового часу), тиск на неї з боку цього загалу сприймається вже зовсім по-іншому, тобто неприродно. А якщо додати сюди ще й вимір релігійно-світоглядний, навіть у межах суто християнської міфології, то побачимо ще й зв'язок "закритого суспільства" з виокремленням "особливості" когось ("богообраного народу") та відповідним приниженням усіх інших, а зв'язок "відкритого суспільства" з ранньохристиянськими поглядами й ідеями ("усі є рівними, і римлянин, і юдей, і чоловік, і жінка..."). Тому і держава "як зграя розбійників", як то її тлумачив Аврелій Августин, є державою "закритого суспільства" або дохристиянського світу - світу без любові та співчуття, жорстокого

¹ Див.: Бергсон А. Два источника морали и религии. - С. 27.

² Див.: Соловьев Э.Ю. Личность и право // Соловьев Е.Ю. Прошлое толкует нас: Очерки по истории философии и культуры. - М.: Политиздат, 1991. - С. 403-431.

напівтваринного співіснування. А "жить відверто", як то влучно-інтуїтивно висловився відомий український поет, це є можливість, яка з'являється як перевага людського, тобто розумного (раціонального, а ще й – Божого, також у сталій термінології) над тваринним, тобто нерозумним, нераціональним – диявольським¹. І це все в самій людині, в людях, у загалах та спільнотах. У "відкритому суспільстві" така можливість сприймається вже не як привілей, а як природна якість життя, оскільки індивідуальний страх залишається в межах індивідуального, а не стає чинником життя суспільного. Вільна в своїх проявах людина долає "злочинну державність" як владну концентрацію "закритого суспільства", як історичний анахронізм – це весь світ побачив, зокрема, у вже згаданий "арабський весні", тому для України, країни християнської, тим більш не лічить застарілий шлях ґрунтовкою в межах формату "закритого суспільства" (для початку XXI століття – однозначно шляху по суті кримінального, або, як мінімум, напів-кримінального), треба прокладати якісний асфальтовий шлях з відповідним облаштуванням, відповідно до "людини-мірних" норм "відкритого суспільства", а ще й відповідно задекларованих політичною владою гасел. Найбільш складним завданням такого процесу, як уявляється, є подолання стану, що склався, коли цей процес залежить від людей, які в найбільшій мірі є зацікавленими в його гальмуванні та навіть руйнуванні, оскільки йдеться про можновладців та ділків (часто це уособлюється в одному індивіді), що найрізноманітнішими засобами, включаючи й відверто кримінальні, заволоділи результатами праці своїх співгромадян. Багаторазово цю неймовірно важку ситуацію щодо еволюції та перетворення "закритого суспільства" в суспільство "відкрите" ускладнює загальна інерція

¹ Художній талант митця є барометром суспільних намагань, прагнень, сподівань та мрій, і так було за всіх часів: через індивідуальну неординарність набуває загальної значущості те, що в буденній свідомості відбивається у відомій сентенції – "поет то є пророк". У наш час наш співвітчизник, затиснутий у лещата стадних норм повсякденного існування, саме вустами поета висловлює свої сподівання на "відчинення" нашого традиційно "закритого суспільства" і можливість його гуманізації, і те, що такі сподівання пов'язано з поняттям права не є випадковістю:

*Найвище право – жити відверто
Серед людей, на видноті
Й з високим іменем померти
На безіменній висоті. ... **

(*Низовий І.Д. Цим дорожу: Вибрані вірші та поеми. – Луганськ: СПД Резников В.С., 2011. – С. 161.)

мислення та вплив традиційних форм буття й спілкування (комунікації), коли будь-хто, опинившись у ситуації можливого безконтрольного та безкарного збагачення починає використовувати їх у формах аморальних, цинічних і відверто кримінальних. Таким чином праворозуміння та правова культура матеріалізується в усіх інших сферах життя - від духовної та моральної до економічної та політичної.

Ускладненням "в квадраті" (як наступний логічний крок наших роздумувань) є фактична неможливість використання в таких умовах раціональної аргументації (відсутність умов урахування та "переваги кращого аргументу" в термінології німецької комунікативної філософії - К.О. Апель, Ю. Габермас та ін.). Таке положення нам відоме і з повсякденного досвіду, воно існує, як концентрат цього досвіду та урахування висновків психології, наприклад, у дипломатії, певну цинічність якого, правда, виправдовує результативність дій. Так, це звучить як вислів: "Ніколи не слід мати слухність надто рано", і якщо пропонувати те, що не вважається традиційною істиною, то є надто великим ризик роздратувати людей і набути недоброї слави. Інша справа "плисти за течією" стереотипів, тоді навіть неправильна пропозиція, але така, що відповідає традиційній істині, ніким не запам'ятається¹, тобто це не буде причиною особистих неприємностей. Одноосібне ігнорування й долання таких неприємностей є високою жертовністю, яка стає результатом прямого чи непрямого тиску чи переслідування, або просто "виведення за межі" функціонування соціуму, до яких вдаються володарі в "закритих суспільствах". Прикладів безліч, від всесвітньовідомих, на кшталт долі академіка Андрія Сахарова та інших відстоювачів прав людини (у першому випадку), до більш скромних у сенсі відомості талановитих митців, які принципово не ставали на позицію обслуговування влади, на кшталт уже згаданого луганського поета Івана Низового та інших громадян із загостреним відчуттям справедливості та особистої гідності (у випадку другому). Саме вони та такі як вони прокладають іншим шлях від темряви панування інстинктів "закритого суспільства" до світла панування людського розуму, від страху Старого Заповіту до любові Заповіту Нового, як то писав митрополит Іларіон Київський ще в IX столітті у своєму хрестоматійно відомому творі "Слово про Закон і Благодать". Саме вони доводять моральну силу відомої давньоримської правничої сентенції *In*

¹ Див.: Лільєгрєн, Генрік. Від Таллінна до Туреччини. Мемуари шведа і дипломата /Пер. з англ.: А. Тарашук. - К.: Темпора, 2010. - С. 158.

necessitate vivere necessitas nulla est – "немає аж ніякої необхідності жити в примушенні".

Або, як заповів наш поет, –

Найвище право – жить відверто...

Наша ж задача – сказати так:

Найвище право – жить відверто!

В іншому випадку подолати стан мурашника, або стада, або зграї, або кубла – неможливо.

УДК 342.571(477)

В.Ф. Нестерович

■ СУБСИДІЙОВАНІ ФОРМИ РЕГУЛЮВАННЯ
ЛОБІЮВАННЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД
■ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті крізь призму зарубіжного досвіду досліджено перспективи впровадження в Україні субсидійованих форм регулювання лобіювання. Зазначено, що такими є: 1) корпоративні морально-етичні акти поведінки у галузі лобіювання; 2) професійна освіта з підготовки за спеціальністю "лобіювання"; 3) громадський контроль за здійсненням лобістських контактів між лобістами та посадовими й службовими особами, які визначені законом як об'єкти лобіювання.

Ключові слова: *субсидійовані форми регулювання, лобіювання, корпоративні морально-етичні акти, професійна підготовка, громадський контроль.*

В статье сквозь призму зарубежного опыта исследованы перспективы внедрения в Украине субсидируемых форм регулирования лоббирования. Указано, что таковыми есть: 1) корпоративные морально-этические акты поведения в области лоббирования; 2) профессиональное образование по подготовке по специальности "лоббирование"; 3) общественный контроль за осуществлением лоббистских контактов между лоббистами и должностными и служебными лицами, которые определены законом как объекты лоббирования.

Ключевые слова: *субсидируемые формы регулирования, лоббирование, корпоративные морально-этические акты, профессиональная подготовка, общественный контроль.*

In the article through the prism of foreign research experience in Ukraine, prospects of subsidized forms of regulation of lobbying. Noted that these are: 1) corporate moral and ethical behavior in acts of lobbying; 2) pro-